

БОРИС ПАТОН І УКРАЇНСЬКА

Він народився 27 листопада 1918 року в Києві. Борис Патон — виходець із відомого дворянського роду Патонів, сімейною традицією якого були служіння Вітчизні й військова служба. Батько — **Євген Оскарович Патон** — видатний учений та інженер, засновник і керівник Інституту електрозварювання. Мати — **Наталія Вікторівна Будде** — вихованка Фребелівського жіночого педагогічного інституту, який випускав висококваліфікованих спеціалістів із дошкільного виховання дітей.

БАТЬКІВСЬКА ПЕДАГОГІКА

Дитинство Бориса Патона фактично пройшло у стінах Київського політехнічного інституту. Адже народився він у сім'ї одного з найвідоміших його викладачів Євгена Патона, що мешкала на території інституту в будинку професорсько-викладацького складу. Педагогічну діяльність Євген Патон розпочав у 1897 році в Московському училищі шляхів сполучення, а з 1904-го і протягом наступних 30 років — викладав у Київському політехнічному інституті. Починаючи викладання курсу, оголошував аудиторії: «Вимагаю найсерйознішого ставлення до лекцій... Я хочу, щоб працьовитість і відданість науці зробили вас справді панями в житті. Не панями над іншими людьми, а володарями всіх таємниць техніки, науки, природи». Щодо педагогічних методів Євген Патон висловлювався так: «Я ніколи не виробляв якоїсь спеціальної педагогіки чи методів виховання людей. Мабуть, ці погляди і прийоми склалися самі по собі за довгі десятиліття роботи з молоддю. Я завжди прагнув прищеплювати їй почуття від-

Євген Оскарович Патон із дружиною Наталією Вікторівною. Київ. 1916 р.

Напевно, більшість людей пам'ятає Бориса Патона як блискучого «технічного» науковця, видатного фахівця у галузі зварювальних процесів, металургії і технології металів, президента Національної академії наук. Водночас Борис Євгенович зробив дуже багато і для української гуманітаристики. Про цю грань роботи і життя науковця та про формування його гуманістичного світогляду розповідає директор Педагогічного музею України Олександр МІХНО.

повідальності, без якої немає справжньої любові до справи. Вимогливість, про яку я кажу, в жодному разі не повинна породжувати в керівника черствості, сухості чи шаблонного підходу до людини. Адже скільки людей, стільки й характерів. Чим глибше дізнаєшся про їхні особливості, схильності, тим легше працювати з ними. Та й в однієї й тієї самої людини сьогодні може бути такий психологічний стан, що потребує іншого підходу, ніж учора. Якщо по-стійно не враховувати цього, вимогливість і суворість можуть дати тільки негативні наслідки». Новаторський дух, творчі й людські риси батька повною мірою успадкував і Борис Євгенович.

ОСВІТА, ВЧИТЕЛІ, НАСТАВНИКИ

Борис Патон навчався у Київській середній школі №79 (нині — Ліцей інформаційних технологій) і Київському політехнічному інституті. Про улюблених учителів і викладачів згадував так: «У київській 79-й школі — викладач математики **Гліб Федорович Балін**. Він умів збудити інтерес до нового, цікаво зв'язував предмет уроку з прикладами з життя, техніки. Його завжди цікавили наші прагнення, схильності... Водночас це була щиросердна, дуже добра і чуйна людина. Він любив і поважав своїх учнів, в усьому піклувався про них. Ми віддачували йому тим самим. ...Хочу назвати двох викладачів кафедри електроустаткування промислових підприємств, яку я закінчив, — **Віктора Леонітовича Іносова** і **Леоніда Олександровича Радченка**. Це були різні люди, але з ними завжди було цікаво, вони вмiali зацікавити нас, дати нове, залучити до своїх досліджень, розбудити тягу до знань. Спасибі їм за це... Глибокі знання, людяність, принциповість, чесність і справедливість в усьому, гумор — ці якості роблять викладача кумиром студента, його запам'ятовують на все життя».

Але найбільший вплив на формування особистості Бориса Євгеновича справив батько: «Я виховувався в родині професора Київського політехнічного інституту, в якій заохочувалася і культивувалася любов до праці, сумлінність і почуття щирої товарищескості. Не можу не наголосити на величезному впливі на мене батька, якого я палко любив і водночас (чого вже там приховувати) побоювався. Саме він зумів розбудити в мені прагнення до науки і творчих знань».

ПРЕЗИДЕНТ НАН

Борис Патон народився в один день і рік із заснуванням Української академії наук, з якою пов'язано все його життя, починаючи з 27 лютого 1962 року (Українську академію наук створили за указом гетьмана **Павла Скоропадського**). Висока посада президента академії зобов'язувала до мислення державного й історично масштабного, і унікальна постать Бориса Патона — ученого і громадянина — адекватно відповідала цій місії.

Саме завдяки Борису Патону відбулися кардинальні зміни в соціогуманітарному секторі академії наук, яка у 1994 році отримала статус національної. Структурна перебудова діяльності академії в 1991—1996 роках була спрямована на розвиток нових напрямів досліджень, необхідних для становлення незалежної України. Було організовано низку нових академічних ін-

ститутів, які відповідали потребам розвитку національної культури й мали компенсувати втрати, завдані терором 1930-х років та політикою русифікації:

- Інститут української археографії та джерелознавства імені Михайла Грушевського;
- Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича;
- Інститут сходознавства імені Агатангела Кримського;
- Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені Івана Кураса;
- Інститут української мови та Український мовно-інформаційний фонд;
- Інститут народознавства;
- Інститут енциклопедичних досліджень;
- Інститут Івана Франка.

Ось як оцінював роль Бориса Патона в розвитку гуманітарних і суспільних наук **Іван Курас** — український учений-політолог, громадський та політичний діяч, віце-президент НАН, засновник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень: «...саме ці науки виявилися в епіцентрі тих бурхливих суспільних трансформацій, що ми переживаємо впродовж останніх 10—15 років».

МЕТА ВЕЛИКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ — ПРЕДСТАВИТИ СУЧАСНЕ НАУКОВЕ ОСМИСЛЕННЯ КАРТИНИ СВІТУ, ІСТОРІЇ ЛЮДСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ, ВНЕСКУ В НЕЇ УКРАЇНИ

Саме тут виявились просто рятівними ті далекоглядність і мудрість, з якими діяв президент НАН України, прагнучи, з одного боку, максимально адекватно відповісти на нові вимоги і потреби часу, а з іншого — гранично уважно, дбайливо і, у кращому сенсі цього слова, по-хазайськи розпорядитися напрацьованими і досягненнями минулих років. Безперечно, ще буде належно оцінений той факт, що у вкрай складних умовах саме в ці роки з ініціативи Бориса Патона чи за його активної участі були створені і плідно працюють близько 20 нових гуманітарних академічних інститутів. Серед них такі, без яких нині неможливий успішний розвиток молодшої української держави.

З'явилися важливі видання з національної історії, культурології, мовознавства, філософії, соціології, публікувались раніше заборонені автори та недостатні джерельні матеріали. За словами академіка **Івана Дзюби**, «українська соціогуманітарна наука стала дихати на повні груди. І тут бачимо великий внесок академічної спільноти, зусилля якої Борис Євгенович енергійно організовував і мудро підтримував. І не раз саме ця підтримка була вирішальною».

Відомі величезні зусилля Бориса Патона щодо організації виконання масштабного наукового проекту, пов'язаного зі створенням «Історії української культури» у п'яти томах. Це — велетенська праця як за охопленням матеріалом, так і за числом виконавців. І необхідна була особиста науково-організаційна участь Бориса

ГУМАНІТАРИСТИКА

Євгеновича як головного редактора, щоб це потрібне Україні дослідження побачило світ. Рішучу підтримку Бориса Патона отримала ідея створення на базі НАН України багатотомної «Енциклопедії сучасної України».

Президент Національної академії наук гаряче підтримував ідею створення «Великої української енциклопедії». В інтерв'ю газеті «Урядовий кур'єр» він так визначав мету її створення: «Енциклопедія сучасної України» дає максимум інформації про життя і здобутки українського народу в ХХ і на початку ХХІ сторіччя, розкриває величезний зміст його діянь у новітню добу історії. Натомість мета «Великої української енциклопедії» інша, значно ширша: представити сучасне наукове осмислення картини світу, історії людської цивілізації, внеску в неї України».

САМЕ ЙОГО ПІДПИС СТОЇТЬ У ДИПЛОМІ ЛАУРЕАТА ДЕРЖАВНОЇ ПРЕМІЇ УРСР ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ЗА КНИГУ «СЕРЦЕ ВІДДАЮ ДІТЯМ»

ГОЛОВА КОМІТЕТУ З ДЕРЖАВНИХ ПРЕМІЙ

У квітні 1969 року було засновано Державні премії УРСР у галузі науки і техніки та створено Комітет із Державних премій УРСР у галузі науки і техніки задля підвищення престижу наукової праці, національного визнання її суспільної значущості. Це — щорічна нагорода за видатні наукові дослідження, що сприяють подальшому розвитку гуманітарних, природничих і технічних наук. Головою Комітету з моменту його створення був Борис Патон. Саме його підпис стоїть у дипломі лауреата Державної премії УРСР **Василя Сухомлинського** за книгу «Серце віддаю дітям». Цю нагороду видатному педагогу присудили у 1974 році (помертню).

ДВІ АКАДЕМІЇ

Борису Євгеновичу належить ініціатива тісної співпраці академічної та вишівської науки, а також їх спільної участі у сфері освіти і виховання. Національна академія наук разом з Міністерством освіти і науки та Національною академією педагогічних наук України бере участь у реформуванні освіти, визначенні її стандартів, створенні нового покоління підручників.

Для узгодження стратегій і програм розвитку фундаментальних і прикладних досліджень у 1994 році за ініціативою НАН створено Раду президентів академії наук України. Головою ради обрали Бориса Євгеновича. Рада є орга-

ном сприяння розвитку всього сектору академічної науки в поєднанні з освітнянською.

Борис Патон — почесний академік НАПН України (Відділення загальної середньої освіти). Плідна багаторічна співпраця НАН України і НАПН України зумовлена, зокрема, і особистісним людським фактором. Борис Євгенович у вітанні з нагоди переобрання президента НАПН **Василя Кременя** президентом Товариства «Знання» України у 2013 році зазначав: «Національна академія наук України глибоко зацікавлена у налагодженні більш тісного і плідного співробітництва з очолюваним Вами товариством, яке відіграє важливу роль у реалізації інтелектуального потенціалу нації з метою задоволення інформаційно-освітніх потреб громадян України... Мені також дуже приємно відзначити Вашу участь у налагодженні ефективної та дієвої співпраці НАН України з очолюваною Вами Національною академією педагогічних наук України».

В інтерв'ю газеті «Освіта України» Василь Кремень відзначив, що саме Борис Патон став ініціатором його призначення міністром освіти і науки України у грудні 1999 року: «Я був першим міністром, за якого освіта і наука об'єдналися. Я не планував ним стати. Але так трапилося, що Прем'єр-міністр **Віктор Ющенко** перед тим, як призначити міністра, зібрав актив і радився. Запросили і мене — тоді голову підкомітету Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти. І Віктор Андрійович звертається до Бориса Патона: «Ось ми створюємо спільне Міністерство освіти і науки. Будь ласка, скажіть, кого ви бачите на посаді міністра?». Борис Євгенович каже: «Я можу не тільки сказати, а й показати. Це — Кремень».

Одним із останніх кроків цієї співпраці стало затвердження 6 квітня 2020 року «Програми спільної діяльності Національної академії наук України та Національної академії педагогічних наук України на 2020—2022 роки», яку підписали президенти обох установ. Програмою передбачено здійснення спільної діяльності з оновлення шкільних програм відповідно до нових стандартів освіти і наукових досягнень; підготовку та здійснення спільних публікацій у наукових і науково-педагогічних виданнях; проведення спільних науково-методичних конференцій, науково-практичних семінарів, круглих столів тощо. Загалом програма спільної діяльності містить 56 позицій, у яких визначено зміст діяльності, виконавців з обох сторін, строк виконання та орієнтовні результати спільної діяльності.

ПРО МАЙБУТНЄ

Борис Патон був досвідченим аналітиком-прогнозистом епохальних змін у науці й суспільних запитів до науки. У 2017 році в інтерв'ю

Б.Є. Патон спостерігає за процесом зварювання тканин

В. Кремень і В. Луговий вітають Б. Патона зі 100-річчям ювілеєм

агентству «Укрінформ» учений зробив наголос на необхідності всілякого сприяння розвитку соціогуманітарних наук. Він аргументував це безперервним зростанням їхньої ролі, що обумовлюється складністю і суперечливістю розвитку суспільства. З великої кількості пов'язаних із цим проблем Борис Євгенович виділив три головні:

- швидке наростання суперечностей між характером цивілізації, що склалася, і природним середовищем планети;
- тотальна дегуманізація суспільства, глибоке соціальне розшарування;
- стрімка суцільна інформатизація, котра нестримно охоплює всі без винятку країни і відкриває небачені раніше можливості для спілкування людей. А водночас і немислимі раніше масштаби маніпулювання суспільством і особою за допомогою засобів масової інформації.

Щоб подолати цю загрозу, слід, на думку Бориса Патона, спрямувати суспільство на шлях, що забезпечить розумний баланс між розв'язанням соціально-економічних проблем і збереженням довкілля у кожній окремій країні і у цілому світі. Так само важливо, всіляко сприяючи розвиткові новітніх технічних засобів спілкування між людьми, уберегти і людські спільноти, й окрему особу від негуманного впливу на їхню свідомість. Ось тут і мають сказати своє вагоме слово соціогуманітарні науки.

Олександр МІХНО

Борис Патон з онукою Ольгою